

ТЕКСТИ СХІДНОПОДІЛЬСЬКОЇ ГОВІРКИ ПОЧ. ХХ СТ. ЯК ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ЇЇ ДИНАМІКИ

Дослідження подільського мовного ареалу розпочалося у ХІХ ст. і характеризувалося першими спробами лінгвістичного осягнення говору. Відомі розвідки – це невеликі статті, присвячені здебільшого аналізу зафіксованих авторами фонетичних, граматичних і лексичних особливостей окремих говірок сіл Бодачівки, Монастирського, Кобилівки, Пахутинець, Могильної, Пановець, Старої Ушиці та Писарівки колишньої Подільської губернії. Їх автори – Г.К. Голоскевич [2], О.І. Сорочан [6], В.М. Отроковський [3], Б.М. Яцимирський [8], Є.К. Тимченко [7], Є. Рудницький [5] – визначили приналежність досліджуваних говірок до певного наріччя, окреслили їх мовні особливості переважно фонетичного рівня.

Уже в той час мовознавці усвідомлювали евристичну цінність зв'язних текстів – зразків діалектного мовлення, а тому окремі дослідники подавали після словників лексики говірок також тексти живого мовлення подолян, використовуючи фонетичну транскрипцію [4, 6].

Цінною для мовознавців, насамперед діалектологів, залишається праця О. І. Сорочана «Описание говора с. Монастырского Подольской губернии», сьогодні Монастирське (раніше *Марксове*) – село в Немирівському районі Вінницької області.

Мета нашої статті – зіставити описані риси східноподільської говірки, виявлені у текстах, записаних на Поділлі на початку ХХ ст., із даними початку ХХІ ст., що дасть змогу простежити динаміку говору.

Перед тим, як аналізувати говірку с. Монастирського, О. І. Сорочан вважає важливим подати короткі відомості з історії села, зокрема описує його розташування: «Монастырское входит въ предѣлы Брацлавскаго уѣзда; расположено на правомъ берегу р. Буга и отстоитъ отъ г. Брацлава на разстояніи 3 верстъ, а отъ мѣстечекъ Немирова и Тульчина – 18 верстъ» [6, 248], з'ясовує дату виникнення цього населеного пункту, підкреслює, що «население состояло издавна изъ малороссовъ, какъ видно изъ фамилій тѣхъ или другихъ церковныхъ дѣятелей», називає кількість дворів, види діяльності місцевого населення.

Зауважимо, що вже у той час дослідник розумів важливість будь-якої інформації про можливі впливи на говіркове мовлення, тому зауважує, що хоч у Брацлаві є «великорусская колонія, такъ называемая *кацапска слобода*», але місцеве населення «держится въ сторонѣ отъ колонистовъ, не вступаетъ съ ними ни въ какие сношенія», і тому таке сусідство не впливає на мову селян [6, 249]. Однак, на його думку, на місцеву говірку впливає близьке розташування міста, що змушує «жителей его вступать въ тѣ или другіе отношенія съ городской и *бюрократической интеллигенцией*, говорящей по русски» [6, 249]. У ролі респондентів виступали люди неписьменні, зазвичай це були люди похилого віку або діти, які не відвідували школу.

Особливу увагу у своїй розвідці О.І. Сорочан надає описові фонетичних особливостей говірки, зокрема детально охарактеризовано голосні.

Голосний *a* якихось особливих вимовних відтінків не має, однак дослідник підкреслює: 1) появу вторинного *a* на місці очікуваного *o*: *bahac'ko* (багацько), *bahač* (багач), але *bohati* (богатий), *molodec'* (молодець); 2) деколи *a* може переходити в *e*: *ŷderyla* (вдарила), *děi* (дай).

Варіативність побутування в мовленні носіїв говірки має голосний *u*, який: 1) може бути на місці давнього *u* (позначається *y²*); 2) на місці діалектного *u* після губних і *л*; 3) під наголосом і в ненаголошеній позиції. У досліджуваній говірці до *u* наближається ненаголошений *e*, який чітко вимовляється лише під наголосом: *sy^elo* (село), *ry^ebro* (ребро), а в позиції після африкат *ч* і *дж* голосний *e* наближається до *u* незалежно від наголосу: *žy^ery^elo* (джерело), *čy^ery^eda* (череда). Середньо-передній *u* (позначається як *y³*) чується на місці давнього *i*, після *шиплячих*, *с*, в *інфінітивних формах* та у *флексіях прикметників*: *šy³roko* (широко), *sy³dity³* (сидіти), *bihaty³* (бігати), *n'ity³i* (німий).

Голосний *i*, що походить із *ѣ*, як зауважує О.І. Сорочан, завжди пом'якшує попередній приголосний, а голосний *і*, що походить з *o* та *e*, не завжди пом'якшує попередній приголосний, хоч обидва відтінки можна спостерігати в одних і тих самих інформантах. Початковий *i* з *ѣ* завжди розвиває *й*: *jixaty³* (їхати). Дослідник зафіксував, що деколи на місці *i* з *ѣ* під наголосом чути *é* середнього ряду *věčno*, *z'vēr*, *l'ēt*, хоча одночасно з цими вживані й форми з *i*. Це явище пояснюється впливом міста.

Поряд із давнім *i* в говірці с. Монастирське трапляється *i* вторинного походження, діалектне, з основного на *-ий* у називному відмінку однини прикметників, за умови, що останній склад

ненаголошений, наприклад: *žy³vyi* (живий), *n'imy³i* (німий), *s'l'py³i* (сліпий), *durny³i* (дурний) – і паралельно: *jasni* (ясний), *krasni* (червоний), *čorni* (чорний) та ін. Такий *i* ніколи не пом'якшує попередній приголосний, а поява його пояснюється стягненням *ii*.

Зафіксовано, що на той час голосний *e* переднього ряду був лише йотованим, чітко чувся лише в наголошеній позиції, тому завжди звучав напружено: *jê*, *s'mijêc'a*, *vpjêc'a*. Ненаголошений *je* переходить у *ju* або в *ji*, залежно від позиції цього складу. У складах закритих, некінцевих, чітко чулося *ji*: *py²tajic'a*, *dyvujic'a*, а в складах відкритих, кінцевих, вимовляли *y*, наближене до *e*: *s'p'ivaju*, *xy²tajy*. На початку слова ненаголошений *je* переходить у *ji*: *jimu*, *jivanheliyu*, *jilena*.

Завершуючи аналіз голосних, О.І. Сорочан звертає увагу на спорадичний перехід звука заднього ряду *o* в *y*, що відомий усьому українському наріччю, зокрема: 1) у дієслівних основах: *kupuvaty³*, *turhuvaty³*, *šanuvaty³*; 2) у давальному відмінку особових займенників: *tub'i*, *sub'i*; 3) у словах типу *jabluko*, *topura* (ручка). Середній звук між *o* та *y* – *y°* дослідник зафіксував у зменшено-пестливих дієслівних основах: *spatu°n'katy³*, *jistu°n'katy³*.

Аналізуючи приголосні, О.І. Сорочан вказує на те, що в аналізованій говірці приголосні губні можуть бути як твердими, так і м'якими: *b'ib*, *m'is'jac'*, *p'ira* – *py²ro*, *boby²*. Окрім того, *в* і *ф* завжди губно-зубні. Приголосний *ф* чується на місці *хв*: *f'ist*, *fyl'a*, *faly³ty³s'*. Окрім того, *ф* перейшов у *х* в слові *kartoxl'a*. Плавні *p* та *л* у мовленні носіїв говірки можуть бути тяж або твердими, або м'якими: *l'ito*, *l'udy³*, *loška*, *latka*.

М'який *p* виявлено перед *i* незалежно від його походження з *o* чи з *ѣ*: *r'ička*, *r'ik*, *r'itky³i*. Давній м'який *p*, як зауважує О.І. Сорочан, ствердів і не відрізнявся від твердого: *cara*, *bura*, *morá*.

Аналізуючи африкати, дослідник підкреслює, що: 1) *ц* буває твердим і м'яким: *c'óc'a* (цяця – тітка), *c'vax*, *c'ác'a* (цяця – іграшка) – *cérkva*, *cyébér*, *cáca* (цаца – іграшка); 2) кінцевий *ц* у суфіксі *-ьць-* завжди звучить м'яко: *kupéc'*, *horobéc'*, *k'ines'*, *s't'iléc'*; 3) *ч* середній між твердим і м'яким: *č'orni*, *č'ort*, *č'udo*, *č'árka*, однак у позиції перед *i* *ч* вимовляється м'яко (*č'*): *věč'ir*, *č'ijá*, *č'ir'in* (піднебіння); кінцевий *с* зберігає м'якість: *šos'*, *kolý²s'*, *jaky²s'*, *xtos'*.

Задньоязиковими *г*, *к*, *х* бувають лише у сполученні з голосними заднього ряду *a*, *o*, *y*, а в поєднанні з іншими голосними вони наближаються до середньоязикових, перед *i* – пом'якшуються: *k'it*, *k'il'išok*, *x'iba*. У говірці с. Монастирське спостережено тенденцію до витіснення у запозичених словах звука *г* (*g*) звуком *з* (*h*): паралельно *ganok* і *hanok*, але замість *gaz* (керосин) лише *has*. Гортанний *з* (позначається *h*) у середині слів перед голосними і між голосними є дзвінком (*z'hory*, *z'hornûv*, *dóbroho*, *čúžóho*), а в кінці слів і перед глухими вимовляється глухо і навіть асимілюється у *х* (*ber'ih^x*, *por'ih^x*, *b'ixty*, *moxty*). Особливістю аналізованої говірки дослідник вважає протетичний *з* перед голосними: *hobora*, *hopikûn*, *hovés*, *hatamán*, *hant'in*, *hyl'ko*, *hûmni*, щоправда перед голосним *y* частіше трапляється *в*: *vûmni*, *vuxo*.

Після *м* приголосний *й* змінюється в *н'*: *mn'aso*, *mn'atka*, а після *л* та *в* переходить у *л'*: *dyeryl'ana*, *zdrojyl'a*, що є однією з визначальних рис подільського говору [1, 217].

У праці О.І. Сорочан також проаналізував випадки асимілятивних змін у групах приголосних, зокрема він виявив випадки переходу глухих у дзвінки та дзвінких у глухі в середині слів (у кінці слів приголосні не змінюють своєї якості): *kaska*, *t'áško*, *dub*. Характерною для говірки с. Монастирське є асиміляція за м'якістю: *s't'il*, *ros't'áty*, *c'v'it*.

Прикметною рисою аналізованої говірки є відсутність подвоєння приголосних в іменниках середнього роду II відміни у позиції після голосних перед давнім закінченням *-ьк*: *vis'il'a*, *z'ila*, *nas'in'a*, *svátan'a*. Подовжуються приголосні лише у випадках асиміляції (*s'm'ijúc'a*), у словах *-l'aty³* (лити), *trét'oho* та у флексіях прикметників із суфіксом *-н* (*skl'añe*).

Приголосний звук *з* в аналізованій говірці витіснений дифтонгом *ж*: *žérn'atu*, *žérkalo*, *zyéléni*, *z'v'ir*. Африката *ж* трапляється на місці давнього *ж*: *žyerylo*, *bžoly*.

Серед морфологічних рис східноподільської говірки О.І. Сорочан виділяє (подамо найголовніші): форму орудного відмінка однини іменників II відміни м'якої групи на *-ом* (*kupc'om*, *tes't'om*); форму родового відмінка множини іменників жіночого роду I та III відміни на *-ів* (*nohiŭ*, *rados't'iŭ*, *poč'iŭ*); форму орудного відмінка однини іменників IV відміни на *-ом* (*poros'om*, *tyl'om*); залишки форм двоїни у неістот (*dv'i ruc'i*, *try noz'i*); паралельне вживання прикметників *l'it'n'oho* – *l'itnoho*, *syn'oho* – *synoho*; вживання прикметниково-прислівникового суфікса *-ишч-* для вираження вищого та найвищого ступенів порівняння замість суфікса *-иш-* (*jas'n'išči*, *dobr'išči*); у числівниках *двадцять*, *тридцять* з'являється *й* між двома складовими (*dvač'it'*, *tryč'it'*); числівники *двісті*, *триста*, *чотириста* (*štyry'sta*) не відмінюються; числівник *сто* в орудному відмінку має форму *stoma*; у дієслівних формах 1-ої особи однини теперішнього часу дієслів II дієвідміни [ð], [m], [z], [c] не чергуються з відповідними шиплячими (*voz'u*, *mas't'u*, *xod'u*); для дієслів 3-ої особи однини і множини теперішнього часу і 2-ої особи множини наказового способу характерний стверділий кінцевий [m'] (*xódyt*, *prosyty*, *xod'it*, *pros'it*); для минулого часу характерною є форма з *есмь* (*paslys'mo*, *paslys'ty*, *hrilys'mo*, *hrilys'ty*), яка може вживатися й окремо від дієслова

(*ŷžet zrobyla, tys'to xodyly*). Виявлено також творення давноминулого часу дієслів за допомогою дієслова *бути* (*ja byŷ robyŷ, žyŷ byŷ, bivys' posyŷ*); майбутній час дієслів твориться аналітично за допомогою дієслова *бути*, яке додається не лише до інфінітива, а й до форми минулого часу (*budi xodyty i budi xodyŷ*); частка *ся* може стояти окремо від дієслова (*ja s'a zabyŷ*).

Отже, у праці О. І. Сорочана можемо виокремити низку діалектних рис, що є визначальними для подільського говору і збереглися до сьогодні. Про це свідчать, зокрема, записи текстів сучасного говіркового мовлення, які здійснені на території східноподільських говірок – с. Ходаки Барського району, с. Івча Літинського району, с. Вербоваць Мурованокуриловецького району Вінницької області:

1. Заміна *о* звуком *у* внаслідок нерозрізнення в ненаголошеній позиції: *л'ала по^умийі / а йак мала / то ше ї сирватку // по^утом до^уйіла корову / видо^уйіне^у молоко ц'їдила і пошт'ї їс'о здавала ї молочарн'у* (4).

2. Перехід *а* в *е*: *м'її вуйко буї ха^з'ейін на їс'о се^уло // поратки ї него були скр'іс' (1); надвор'ї тожи^е чи^стота і порадо^к // шта^хети їс'ї йїдна ї йїдну / слуп'чики р'їїн'ун'к'ї // под'їр'е за^мете^не / по^нїд^м забором скр'іс' с'по^риш* (1).

3. Уживання *ф* на місці *кв, п, х*: *мн'ала картофл'ї / л'ала по^умийі / а йак мала / то ше ї сирватку* (4); *йак т'іл'ко зе^мл'а прогр'ївалас' садили картофл'ї / по^том по картофл'ах рос'ївали бураки // ф'асол'у садили н'їд^м сапу тоже^у по картофл'ї* (1); *це мам'ї пове^зло ше / шо вони вим'ін'али мален'ку торбинку муки / але в'їдала за н'у своїу здорову сину фустку* (3). Зауважимо, що водночас помітним є зворотний процес – вживання словоформ із [*хв*] замість [*ф*]: *в'ін шохве^уром буї чи шо / цеї Коч'марс'кий* (5).

4. Твердість *р* перед голосними: *скр'іс' са^м'ї тре^у спраоїл'ати^с' / і на город'ї / і ї хат'ї / і коло худоби^е // їставала р'ано / ішла до корови / ви^чи^шчала в'їд^м нейі / давала йїсти свін'ї // свін'ї терла бураки* (4); *йакшо гил'аку кинути на град'ку з вог'ірками / то вони дуже^у гарно їрод'ат* (2).

5. Стягнення приголосних в іменниках середнього роду: *йак нач'нец'а л'їто / то роботи було ї було // то сапан'а / то н'їдгор'тан'а / а то жук'її тре було к'їл'ка раз кроп'ити* (4); *шо йїли / дїтино / шо йїли // жолуд' / бурач'ин'а / жом йїли* (6).

6. Твердість кінцевого *т* у дієсловах 3-ї особи однини і множини теперішнього часу і 2-ї особи множини наказового способу: *робила йа дуже^у т'ашко / їс'у ж'їз'н' сапала бураки // то по^ле^у так далеко / пока д'їдеш / їже ноги бол'ат / а ше норму тре висап'ати* (4); *йакшо гил'аку кинути на град'ку з вог'ірками / то вони дуже^у гарно їрод'ат* (2).

7. Вставні приголосні *л, н* після губних: *мн'ала картофл'ї / л'ала по^умийі / а йак мала / то ше ї сирватку* (4); *помн'у / шо трохи мама брали варену мн'ату картошку / кри^чшили лис'т'а лободи і це їс'о притрушували трошки мукою* (3).

8. Протетичні *г, в* перед голосними: *а шеж^у хт'їлос' хот' пом'їдор'її чи вог'їурк'її заквасити // вече^уром робота йїдна ї та сама* (4); *город^м вуйко садиї р'ан'ше^у їс'їх // в'ін н'їколи не^у шукаї коней / шоб^н в'орати / а с'їкопуваї їс'ої город^м н'їд р'іс'кал'* (1); *йакшо гил'аку кинути на град'ку з вог'ірками / то вони дуже^у гарно їрод'ат* (2); *шеї в'ін буї шос' на йїдно гоко бануватїї / не^у бачиї на йїдно гоко* (5).

9. Форма орудного відмінка однини іменників II відміни м'якої групи на *-ом* замість нормативної *-ем*: *д'їїки с'н'ївали н'їсен' / а сам'ї с'м'їл'ї тоже^у н'робували скак'ати над^м вог'н'ом* (2).

10. Відсутність чергування *д, т, з, с* із відповідними шиплячими у дієслівних формах 1-ї особи однини теперішнього часу дієслів II дієвідміни: *йа там часто ви^ход'у / та^ко трошки по^сид'у соб'ї* (5).

Інші риси говіркового мовлення с. Монастирського, які зафіксував та описав О.І. Сорочан, на обстеженій території Вінницької області не виявлено, однак вони характерні для інших населених пунктів Західного Поділля, наприклад (наведемо лише деякі):

1. Твердість кінцевого *ц*: *а д'їїчата йшли до^удому // х'лопц'ї / хто дружиї с х'лопце^ум / то х'лопе^уц провожаї йї ішли до^удому* (7); *свин'ам треба було варити йїсти / варили / ми варили барабол'у свин'ам таї каш'ї йаккойіс' / таї гоїдували // р'їзали / закривали / ну тушонки таї с'мале^уц мали св'її / так жили* (7).

2. Уживання прикметниково-прислівникових суфікса *-їшч-* для вираження вищого та найвищого ступенів порівняння замість суфікса *-їш-*: *самогуб'ц'її на ц'винтар'ї не^у ховали / йїх Боже борони було на ц'винтару / ї сторон'ї на вокоп'ї / у кожного дїтина мила / то їже йак ї боугат'їшчого поховали / а по^тому йак у б'їдн'їшчого / то шо їже ховати на вокоп'ї / ну то у нас ховаїут* (8).

3. Форма родового відмінка множини іменників жіночого роду I та III відміни на *-ів*: *во^ни / та^к'ї воч'ї ї них були чирвон'ї / во^ни ни спали ба^гато ноч'її / а йїсти йак хт'їли // барабол'у варили ї шарлунах і йїм ше і того мало було* (9).

Отже, аналіз фіксацій структури говірки у різні часові зрізи дає можливість визначити мовні явища, які не зазнали змін, а також ті, що змінилися функціонально.

Список використаних джерел

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – Київ : Вища шк., 1980. – 246 с.
2. Голоскевич Г. К. Описание говора с. Бодачевки (Колодиевки) Ушицкого уезда Подольской губернии / Г. К. Голоскевич // Изв. Отд-ния рус. яз. и словесности АН, 1910. – Т. 14. – Кн. 4. – С. 106–131.
3. Отроковський В. М. Малорусский говоръ села Кобылевки, Подольской губ., Брацлавского уѣзда / В. Отроковський // Известия Отделения рус. языка и словесности Акад. наук. – Москва, 1915. – Т. 19. – С. 30–94.
4. Подільський говір : бібліографічний покажчик / Уклад. І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. – Вінниця : «Планер», 2013. – 141 с.
5. Рудницький Є. М. Діалекти Уманщини (Заг. характеристика) / Є. М. Рудницький // Гуманщина : краєзнавчий збірник. – Умань, 1927. – С. 190–205.
6. Сорочан А. И. Описание говора с. Монастырского Подольской губернии / А. И. Сорочан // Известия отделения русского языка и словесности императорской АН. – Санкт-Петербург, 1912. – Т. XVII., кн. 4. – С. 248–260.
7. Тимченко Є. К. Властивості говірки с. Пахутинець і с. Кременної Проскурівського пов., Подільської губ. (По записах Сергія Веселовського) / Євген Тимченко // Записки Укр. наук. т-ва в Києві. – Київ, 1908. – Кн. 1. – С. 88–93.
8. Яцимирський Б. М. Описание говора Старой Ушицы Подольской губернии / Б. М. Яцимирський // Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской АН. – Петроградъ, 1915. – Т. XCIV. – № 4. – 16 с.

Список інформантів і населених пунктів

Вінницька обл.

1. Басюра Володимир Макарович, 1930 р. н., освіта – 4 кл., с. Ходаки Барського р-ну.
2. Кирковська Фаїна Василівна, 1935 р. н., освіта – 7 кл., с. Ходаки Барського р-ну.
3. Купецька Тіна Петрівна, 1939 р. н., освіта – 7 кл., с. Ходаки Барського р-ну.
4. Таращук Світлана Василівна, 1929 р. н., освіта – 4 кл., с. Ходаки Барського р-ну.
5. Паращук Ганна Гаврилівна, 1918 р. н., неосвічена, с. Івча Літинського р-ну.
6. Тихоход Міла Семенівна, 1925 р. н., освіта – 4 кл., с. Вербовець Мурованокуриловецького р-ну.

Тернопільська обл.

7. Стецюк Даниїла Дмитрівна, 1935 р. н., освіта – 8 кл., с. Іванків Борщівського р-ну.

Хмельницька обл.

8. Повар Ніна Тимофіївна, 1932 р. н., освіта – 4 кл., с. Бережанка Чемеровецького р-ну.
9. Іванська Марія Іванівна, 1927 р. н., освіта – 3 кл., с. Коритна Ярмолинецького р-ну.

Анотація. Цінною для мовознавців, насамперед діалектологів, залишається праця О. І. Сорочана «Описание говора с. Монастырского Подольской губернии». У статті зіставлено описані риси східноподільської говірки, виявлені у текстах, записаних на Поділлі на початку XX ст., із даними початку XXI ст., що дало змогу простежити динаміку говору. Аналіз фіксацій структури говірки у різні часові зрізи дає можливість визначити мовні явища, які не зазнали змін, а також ті, що змінилися функціонально.

Ключові слова: подільський говір, східноподільські говірки, діалектні риси, діалектний текст, динаміка говірок.

Summary. The studying of Podillian linguistic areal in the XIXth century and was characterized by the first attempts of linguistic comprehension of the dialect. The known investigations – are small articles devoted to the analysis of phonetic, grammatical and lexical peculiarities of the individual dialects of villages, recorded by the authors.

In the article the features of Podillian dialect at the beginning of the XXth century, found in the texts recorded in Podillia from 1992 to 2015 and the data of the beginning of the XXIst century are compared, that will enable us to trace the dynamics of this dialect.

Already at that time, linguists were aware of the heuristic value of coherent texts – samples of dialectal speech, and therefore separate researchers presented texts of live speech of Podillians, using phonetic transcription, after dictionaries of dialect vocabulary.

Valuable for linguists, especially dialectologists, remains the work of O. I. Sorochan «Describing the dialect of Monasterskyi village of Podillia province», today the Monasterskyi village is in the Nemyriv district of Vinnytsia region.

Analysis of dialect structure fixation in different time slots allows highlighting of speech phenomena that have not undergone any changes, as well as those that have changed functionally.

Key words: *Podillian dialect, East-Podillian dialects, dialect features, dialect text, dynamics of dialects.*

Отримано: 27.02.2018 р.

УДК 811.161.2'28'373.7

Н. Д. Коваленко

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ СИТО І РЕШЕТО В ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ

Живе розмовне мовлення носіїв говірок зберігає багато назв із найдавніших часів. Пошук джерел витворення лексико-фразеологічних номінацій, втрата формальних варіантів фразем чи навпаки – їх активізація на певних територіях спричиняють стійкий інтерес до аналізу записів діалектних, фольклорних та етнографічних текстів, лексикографічних праць як скарбниці матеріальної та духовної культури нації. Саме фразеологія є образним виразником уявлень людини про світ, його будову та закони.

У говірковому мовленні, як і в літературному стандарті, фразеологізми завжди мають опорний компонент, який може по-різному продукувати рівень виразності, але чітко виявлятися у часовому та просторовому зіставленні з іншими говорами мови. У наукових працях останніх десятиріч спостережено, що з часом слова-символи набувають нових відтінків, особливо коли йдеться про їх функціонування у фразеологічних одиницях сучасного територіального мовлення, адже мовна семантика безпосередньо пов'язана з картиною світу інформанта.

Назви предметів хатнього вжитку, знарядь господарської праці у складі фразеологізмів територіального мовлення поки що не були предметом лінгвістичних досліджень, хоч на сьогодні маємо описи фразеологічних систем окремих територій (говорів південно-західного наріччя – В.І. Лавер, М.Т. Демський, Г.Ф. Ступінська, М.Я. Олійник, Н.Д. Коваленко, Н.В. Романюк; південно-східного наріччя – В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко, Т.Г. Грица, О.Л. Плетнева, І.В. Царьова; північного – Г.Л. Аркушин, Г.М. Доброльова, З.С. Мацюк та ін.).

Мета статті – проаналізувати символічне наповнення фразем із компонентами *решето* і *сито*, систематизувати семантичні можливості таких одиниць, визначити території їх побутування, можливі слова-супровідники, системні явища. Матеріалом слугували власні польові записи на території Хмельницької та суміжних областей, дані словників фразеології говірок, збірки діалектних текстів із трьох нарічч української мови.

Традиційно завданням словників окремих говірок чи говорів є фіксація діалектної лексики та фразеології, відсутніх в українській літературній мові, тому лексем *сито* і *решето* в лексикографічних працях не знаходимо. Звичайно, із поповненням емпіричної бази фразеології з інших територій ці дані можуть уточнюватися, а висновки конкретизуватися.

За «Етимологічним словником української мови», назва *решето* – вид сита з крупною сіткою, походить від праслов'янського *rešeto* [7, V, 70], а *сито* – від праслов'янського *sito* (прямим відповідником є лит. «густе сито») [7, V, 246].

В одинадцятитомному «Словнику української мови» подано таке тлумачення лексеми *решето* – 1. Господарська річ у вигляді дерев'яного обода з натягнутою з одного боку сіткою для просіювання чого-небудь (перев. зерна, борошна). 2. Пристрій у сільськогосподарських машинах та установках для просіювання і сортування зерна. 3. рідко. Народний музичний ударний інструмент, рід бубна; тамбурин [14, VIII, 524]. В іншій словниковій статті *сито* – це натягнена на обруч густа сітка, через яку просівають борошно та інші сипкі речовини або проціджують що-небудь; *техн.* Пристрій у вигляді металевих листів з дрібними дірочками або сітка для просіювання та сортування сипких речовин; *спец.* Прилад для визначення товщини мливи [14, IX, 208].

Отже, зафіксовано, що і *решето*, і *сито* призначені для просіювання борошна. За матеріалами ж сучасного діалектного мовлення, спостерігаємо чітке розрізнення цих господарських речей за семантикою: *решето* має більші отвори в сітці, використовують його для просіювання, промивання та провіювання чого-небудь, переважно зерна. Таким чином, з допомогою решета ретель-